

Kulturdepartementet
103 33 STOCKHOLM

Yttrande

Statskontorets rapport ”Bidrag till försvarshistoriska museiverksamheter – en översyn”

Sammanfattning

Statens försvarshistoriska museer (SFHM) avstyrker Statskontorets förslag om att på lång sikt inordna statsbidragen i kultursamverkansmodellen. Förslaget är inte förenligt med utredningen Försvar i Förvars (FiF) grundläggande idé om att upprätthålla och utveckla ett museinätverk av nationellt intresse. Det innebär vidare öppnbara risker att delar av 1900-talets militärhistoriska kulturarv kan gå förlorat.

Förslaget beaktar inte heller att icke obetydliga delar av de resurser, som överfördes från Försvarsmakten (FM) 2008, avsåg att kompensera för att de statliga museimyndigheterna övertog ansvaret för de samlingar om efterkrigstidens försvar som byggts upp huvudsakligen inom FM:s egna förbandsmuseer. Det handlar bland annat om ”rikssamlingarna” avseende militära fordon, artilleri, luftvärn samt rörligt kustartilleri som är lokaliserade till museer i nätverket Sveriges militärhistoriska arv (SMHA). Enligt SFHM:s mening är det högst tveksamt om det alls är möjligt att överföra bedömningar och beslutsfattande till regional nivå avseende bidrag till att täcka kostnader för drift och vård av dessa nationella samlingar.

SFHM tillstyrker Statskontorets ”förslag på kort sikt” om att SFHM ska ges det samlade ansvaret för statsbidrag och nätverk. SFHM menar dock att detta ansvar bör vara långsiktigt.

SFHM tillstyrker förslaget om ett öppnare bidragssystem. Regeringen bör i förordning ange syfte med bidraget samt vissa kriterier. Därefter bör det vara ett myndighetsansvar att tillämpa förordningen.

Kompletteringar och synpunkter till Statskontorets bakgrundsbeskrivning

Museinätverket Sveriges militärhistoriska arv (SMHA) är en unik museikonstruktion som, såväl i Sverige som i övriga världen, aldrig tidigare prövats. I flera fall har utmaningen varit att bryta mångåriga strukturer vars tidigare huvudsyfte varit att vidmakthålla traditioner och tillfredsställa en begränsad och redan invigd publik – det egna förbandet. Steget från ett internt förbandsmuseum

till ett professionellt museum av nationellt intresse – med utställningar som ska kunna tilltala en bred allmänhet – är enormt och mångfasetterat. Hur steget skulle tas när satsningen startade 2008 var det ingen som visste och arbetsformerna har också sakteliga vuxit fram genom åren.

Delar av den kritik Statskontoret för fram har sin grund just i att det handlat om pionjärverksamhet och att kansliet och de berörda museiverksamheterna fått pröva sig fram för att successivt hitta fungerande rutiner. Ändå har satsningen redan efter relativt kort tid visat sig vara lyckad och många av museerna inom SMHA-nätverket har utvecklats i en mycket positiv riktning redan under organisationens första stapplande år.

Denna svenska modell för att tillvarata det nationella militära kulturarvet har intresserat flera av våra grannländer som tagit initiativ i samma riktning. Också Storbritannien har visat intresse för SMHA och står just nu i startgroparna för en likartad satsning.

Avsnitt 2 Bakgrund till dagens statsbidragsmodell

Det är en missuppfattning att den av FiF-utredningen föreslagna överföringen av medel från Försvarsmakten till museimyndigheterna endast, eller ens i huvudsak, avsåg inrättandet av bidrag till försvarshistoriska museiverksamheter. Utredningen beräknade att omkring 7 miljoner kronor av totalt föreslagna 35 miljoner kronor skulle avse bidrag. I de 7 miljonerna var dock inte vissa lokalkostnader samt bidrag till verksamheterna i Vaxholm och Karlsborg inräknade.

Medlen skulle, enligt utredningen, därutöver finansiera bland annat de kostnader som skulle följa av museimyndigheternas formella och reella övertagande av huvudmannskapet för de befintliga samlingarna vid förbandsmuseerna. Kostnaderna för detta beräknades av utredningen till 3,5 miljoner kronor.

Utredningen föreslog också nya former för framtida insamling och bevarande av försvarsmateriel för museiändamål. Uppbyggnaden av samlingar om efterkrigstidens försvar hade till största delen skett inom Försvarsmaktens egna förbandsmuseer, utanför de försvarshistoriska museernas ramar. Kostnaden för att museimyndigheterna skulle kunna överta detta ansvar beräknades till 5 miljoner kronor årligen.

FiF-utredningen pekade ut vissa delar av dessa samlingar som nationellt värdefulla och konstaterade att det bör vara de statliga museimyndigheternas ansvar att samlingarna bevaras och tillgängliggörs. Stora delar av samlingarna från efterkrigstiden (Kalla kriget) är mycket utrymmeskrävande och utredningen föreslog därför att dessa ”rikssamlingar” skulle koncentreras och lokaliseras till några utvalda museer inom det rikstäckande museinätverket, nämligen:

- Statens militära fordon (Arsenalen, Strängnäs)
- Statens samling av artilleripjäser (Artillerimuseet, Kristianstad)
- Statens samling av luftvärns pjäser (Garnisons- och luftvärns museet, Halmstad)
- Statens samling av rörligt kustartilleri (Museet för rörligt kustartilleri, Karlskrona)

Magsinskostnader samt kostnader för vård och underhåll av ”rikssamlingarna” beräknades av utredningen till 6,5 miljoner kronor/år. I beloppet ingick också

bidrag till underhåll, torrsättning m.m. av den fartygssamling av nationellt intresse som finns i Göteborg.

Statens kostnader för dessa samlingar täcks i dag inom ramen för statsbidragen. För att kunna ta hand om dem har omfattande investeringar gjorts i säkerhet och byggnader, även nybyggnation. SFHM har också lokalanställd personal vid de tre förstnämnda magasinerna.

Enligt SFHM:s mening är det högst tveksamt om det alls är möjligt att överföra bedömningar och beslutsfattande till regional nivå avseende bidrag till att täcka kostnader för drift och vård av dessa nationella samlingar.

Nationellt intresse

Försvaret av landet har varit ett nationellt ansvar åtminstone sedan 1200-talet. Att bevara, vårda och tillgängliggöra det militärhistoriska kulturarvet bör därför också vara ett nationellt ansvar och inte ett lokalt eller regionalt ansvar. Det betyder dock inte att staten har ett ansvar för att allt ska bevaras och i alla dess delar.

En stor förtjänst med utredningen Försvaret i Förvar var att den dels lyfte fram vad som rimligen måste vara av nationellt intresse och därmed ett statligt ansvar att fortsatt stödja och utveckla samt dels vad som framöver fick ankomma på regionala, lokala eller enskilda initiativ att bevara och driva vidare.

Utöver de ”rikssamlingar” som nämnts ovan handlar det nationella intresset om såväl museer som försvarsanläggningar och andra objekt. Några exempel:

- Bodens fästning/Rödbergsfortet, Kalixlinjen, Vuollerimbatteriet. Försvaret av övre Norrland har varit högprioriterat under hela 1900-talet. Enligt FiF-utredningen bör några av de bäst bevarade och mest intressanta befästningsanläggningarna bevaras och visas upp även i framtiden.
- Sävebasen (Aeroseum). Fem underjordiska atombombssäkra bergshangarer uppfördes under det kalla kriget. Dessa var världsunika och den enda som är tillgänglig i dag är Sävebasen. Statsbidraget spelar en avgörande roll för att denna världsunika berghangar fortfarande är tillgänglig och kan visas med all utrustning.
- Krigsflygfältet (Brattforsheden). Under tidsperioden 1939–1945 kom totalt 40 stycken krigsflygfält att byggas i Sverige. Samtliga flygplan var då propellerdrivna och flygfältet bestod normalt av en gräsbanan med uppställningsplatser för flygplanen under maskeringsnät. Ett fåtal finns bevarade och åtminstone ett bör bevaras för framtiden. Krigsflygfält 16 vid Brattforsheden har bedömts vara mest lämpat för ändamålet.
- Krigs- och vägbaserna (Optand). Under efterkrigstiden kom jetplanen och helt andra start- och landningsbanor krävdes. Ett 30-tal raka asfalterade landsvägar runt om i landet breddades och försågs med uppställningsplatser, baser m.m. Enligt FiF-utredningen var dessa vägbaser unika för Sverige och minst en bör därför bevaras för eftervärlden.
- Det fasta kustförsvaret. Representeras i nätverket av Hemsö fästning, en anläggning som är ”imponerande både ur fortifikatorisk och vapenteknisk synpunkt”. Fästningen är statligt byggnadsminne sedan 1984.
- Regementsheden (Miliseum, Skillingaryd). Den bäst bevarade regementsheden finns i Skillingaryd och delar av lägerplatsen är statligt

byggnadsminne sedan 1993. Vaggeryds kommun har, mot bakgrund av att Regementsheden i Skillingaryd kom att ingå bland de museer och anläggningar som skulle ingå i det nationella nätverket och få statligt stöd, satsat betydande belopp på att bygga ett museum som dels ska skildra den indelte soldatens liv, dels fortifikationens och ingenjörstruppernas historia. Invigning sker 2013.

- Brigadmuseum Karlstad. Infanteribrigaden utgjorde grunden för de svenska arméstridskrafterna under den andra hälften av 1900-talet och var ryggraden i det svenska invasionsförsvaret. FiF-utredningen ansåg det mycket väsentligt att Brigadmuseum, som enda museum i Sverige att belysa denna förbandstyp, skulle erhålla sådant stöd att museets överlevnad tryggades. Karlstad kommun har, mot bakgrund av att Brigadmuseum valdes ut att ingå bland de museer som skulle ingå i det nationella nätverket och få statligt stöd, investerat stora summor pengar i byggnationen av det nya museet som invigs 2013.

Uppräkningen kan fortsättas. Det är vidare så att vissa museer inom SMHA-nätverket också är ensamma om att skildra de olika truppslagens historia ur ett nationellt perspektiv:

- Kavalleriet   Karlsborgs fästningsmuseum
- Infanteriet   Brigadmuseum, Karlstad
- Pansartrupperna   Arsenalen, Strängnäs
- Artilleriet   Artillerimuseum, Kristianstad
- Luftvärnet   Garnisons- och luftvärnsmuseet, Halmstad
- Ingenjörtrupperna   Miliseum, Skillingaryd
- Signaltrupperna   Teleseum, Enköping
- Trängtrupperna   Garnisonsmuseet, Skövde

Enligt SFHM visar exemplen ovan tydligt att de museer och anläggningar som är berättigade till statsbidrag och ingår i nätverket Sveriges militärhistoriska arv (SMHA) är av nationellt intresse och även i fortsättning bör stödjas med öronmärkta statliga bidrag. Det är enligt SFHM inte rimligt att delegera till lokala och regionala beslutsfattare huruvida olika delar av det nationella militärhistoriska kulturarvet ska bevaras eller ej.

Avsnitt 4.2 Dagens modell i förhållande till analyskriterierna

SFHM anser att bidragsgivningen till försvarshistoriska museiverksamheter redan har effektiviserats och blivit mer transparent som ett resultat av den processkartläggning och det reformarbete som under 2012 inleddes på SMHA kansli. Förutom PM:an ”Statsbidrag till försvarshistoriska museiverksamheter, SFHM – Anvisningar 2013”, som presenterats för och delats ut till samtliga SMHA-museer, har SMHA kansli förändrat och utvecklat beredningsrutinerna ytterligare i syfte att generera en ökad tydlighet i bidragsprocessen och samtidigt skapa förutsättningar för att enkelt kunna följa upp respektive ärende.

Avsnitt 4.2.6 Resurskrävande central hantering

SFHM anser att storleken på SMHA kansli varit nödvändig under organisationens och nätverkets uppbyggnadsskede. Däremot kommer kansliet de kommande åren att omstruktureras och krympa. Redan 2013 avvecklas tre befattningar.

Kansliets resurser har aldrig använts till inventering av samlingar vid museiverksamheterna runt om i landet. Den inventering Statskontoret avser ägde rum 2006–2007, alltså innan SMHA existerade och bekostades i sin helhet av Försvarsmakten. Inga bidragsmedel har använts för detta ändamål.

Synpunkter på förslagen i betänkandet

Avsnitt 5.1.1 Statsbidraget inordnas i kultursamverkansmodellen

SFHM avstyrker förslaget. SFHM anser att Statskontorets ”förslag på lång sikt” inte går att förena med FiF-utredningens grundläggande idé om ett museinätverk av nationellt intresse, och innebär uppenbara risker att delar av 1900-talets militärhistoriska kulturarv kan gå förlorat.

Museerna och anläggningarna inom nätverket har valts ut mot bakgrund av ett nationellt bevarandebestånd. Därmed bör också staten ta det övergripande ansvaret för bidragshandlingen mot dessa museer. Museer och anläggningar av enbart lokal eller regional betydelse utmönstrades redan i samband med utredningen Försvar i Förvar 2005. Museerna och anläggningarna i nätverket ansvarar var för sig för en utpekad del av det nationella militärhistoriska kulturarvet, vilket inte primärt kan eller bör vara ett regionalt eller lokalt ansvar.

Under rubriken ”Nationellt intresse” ovan har SFHM relativt utförligt redogjort för verksamheter i dagens SMHA-nätverk och varför det även i fortsättningen måste vara ett statligt åtagande att bevara detta nationella militärhistoriska kulturarv.

Förslaget tar inte heller hänsyn till att överföringen av resurser och ansvar från Försvarsmakten till museimyndigheterna innefattade betydligt mer än enbart bidragsgivning. SFHM har under ”Avsnitt 2 Bakgrund till dagens statsbidragsmodell” redogjort för omständigheter som måste beaktas om inordning av medlen i kultursamverkansmodellen ska prövas.

Enligt SFHM:s mening är det högst tveksamt om det alls är möjligt att överföra bedömningar och beslutsfattande till regional nivå avseende bidrag som i dag går till att täcka kostnader för drift och vård av nationella samlingar (fordon, artilleri, luftvärn, rörligt kustartilleri) som förvaltas av och är lokaliserade till museer inom nätverket.

Det framgår inte av förslaget hur de försvarshistoriska bidragsmedlen ska fördelas mellan regionerna vid en eventuell överföring till kultursamverkansmodellen. Exempelvis så finns det inte försvarshistoriska museiverksamheter av nationellt intresse i alla landsting. Kommer samtliga landsting ändå att få ta del av medlen? Det skulle i så fall innebära en utspädning som sannolikt skulle drabba många av verksamheterna hårt.

Medelsbehoven varierar dessutom starkt mellan de försvarshistoriska museiverksamheter som erhåller stöd i dag. Det är t ex avsevärt dyrare att driva

bergrumsanläggningar än t ex ett hemvärnsmuseum. Ska Kulturrådet ta hänsyn till sådana faktorer vid fördelning av medel mellan regioner?

Enligt SFHM föreligger det en uppenbar risk att ett inordnande av medlen i kultursamverkansmodellen kommer att medföra att man på regional och lokal nivå väljer att prioritera fördelningen av bidragsmedel till andra kulturverksamheter. De regionala beslutsfattarna besitter inte samma militärhistoriska kompetens som de nationella museimyndigheterna och man har sannolikt inte heller det nationella perspektivet eller sammanhanget.

Ett faktiskt exempel på en sådan regional omprioritering rör Skansen Klintaberg (ett av få intakta fästningsverk från andra världskriget som bevarats i Sverige) i Krokoms kommun. I samband med kultursamverkansmodellens införande 2012 valde Regionförbundet i Jämtlands län att inte behålla det stöd museet tidigare fått via Krokoms kommun och Länsstyrelsen i Östersund.

SFHM vill också erinra om att redan Kultursamverkansutredningen (SOU 2010:11) prövade om statsbidragen till de försvarshistoriska museiverksamheterna skulle inordnas i kultursamverkansmodellen. Enligt betänkandet övervägde utredningen hur bidraget bäst kunde hanteras och kom fram till att det inte skulle ingå i modellen: *”Vården och förmedlingen av det försvarshistoriska kulturarvet kräver en specialistkompetens som idag finns etablerad på de myndigheter som nu har ansvar för nätverket. Utredningen ser inget hinder för att respektive län i sina kulturplaner inkluderar den försvarshistoriska museiverksamheten, men bedömer att den nuvarande nätverksstrukturen tjänar sitt syfte och bör få möjlighet att utvecklas.”*

Slutligen anser SFHM att förslaget om att inordna resurserna i kultursamverkansmodellen talar emot konstaterandet under avsnitt 4.1.2 – som SFHM för övrigt delar med Statskontoret – att *”behovet av långsiktighet i bevarandet av det försvarshistoriska kulturarvet behöver beaktas i statsbidragsmodellen.”*

Avsnitt 5.2.1 En myndighet görs ansvarig

SFHM tillstyrker förslaget. SFHM bör ges det samlade ansvaret för statsbidrag och nätverk men detta ansvar bör vara långsiktigt. Myndigheten har den sakkompetens och den erfarenhet som behövs för att driva och vidareutveckla nätverket. Som framgick av Statskontorets kartläggning så är också SMHA-museerna generellt sett nöjda med det stöd som kansliet bistår med.

SFHM delar inte Statskontorets principiella resonemang om att ansvaret för bidrag och annat stöd egentligen bör ligga på olika myndigheter. Det är snarare regel än undantag inom staten att myndigheter som beslutar om bidrag till olika verksamheter också tillhandahåller råd och stöd. Däremot bör utvärdering och granskning särskiljas från bidragsgivning och stöd. SFHM tillhandahåller stöd till museerna inom bland annat föremålsvård, säkerhet, utställningar och pedagogik men lämnar också bidrag för att nätverksmuseerna ska utvecklas inom dessa områden utifrån den kunskap som myndigheten skaffat sig om de enskilda museernas behov och möjligheter.

Avsnitt 5.2.2 Åtskillnad mellan statsbidrag och kostnader för stöd och hantering

SFHM anser att förslaget kan övervägas om några år. SFHM har inga principiella invändningar mot förslaget men anser att det vore olyckligt att i nuläget göra systemet mindre flexibelt.

Det har i uppstartsskedet underlättat att ha handlingsfrihet och möjlighet att göra nödvändiga prioriteringar inom ramen för det öronmärkta anslaget. Exempelvis har transport- och säkerhetskostnader varit högre inledningsvis än vad de bedöms vara över tid. Nuvarande flexibilitet är önskvärd även de närmaste åren. Däremot bör det påpekas att ambitionen från både SFHM och SMM redan från början har varit att succesivt minska kansliets omfattning och kostnader till förmån för statsbidraget, något som nu också sker. Det vore olyckligt att de närmaste åren ”låsa” en fördelning mellan bidrag och övriga kostnader och riskera att hamna på helt fel fördelning.

Tilläggsas bör att SFHM i praktiken bestrider en hel del kostnader ur det egna förvaltningsanslaget för upprätthållandet av SMHA kansli. SFHM tar ingen hyra och inga OH-kostnader för verksamheten. Om en åtskillnad mellan statsbidrag och övriga kostnader ska göras måste även denna typ av kostnader beaktas.

Avsnitt 5.2.3 Förenklad bidragshantering

SFHM avstyrker förslaget. Förslaget skulle möjligen i teorin underlätta det administrativa arbetet för SMHA kansli. För flera av museerna skulle det däremot bli betydligt sämre då deras ekonomiska realitet skapar stora begränsningar. Många museer har inte det ekonomiska utrymme att klara av oväntade utgifter. Det måste därmed finnas utrymme för projektansökningar som rör hastigt uppkomna problem som inte kan vänta till nästa ansökningsperiod, t ex reparation av ett trasigt säkerhetssystem. SFHM anser förslaget bör kunna övervägas på längre sikt när museerna fått en tryggare grund att stå på.

Vid tidpunkten för Statskontorets översyn hade kansliets omstruktureringsarbete just påbörjats och uppgiften om att kansliet planerade införa tre ansökningstillfällen varje år har inte effektuerats. Däremot har kansliet inför 2013 infört sista ansökningsdatum för drift- och projektbidrag samt fasta rutiner och hålltider för beredning och beslut av bidragsansökningar. Förändringar som kommer förenkla bidragshanteringen för både SMHA-kansli och bidragssökande museum.

Avsnitt 5.2.4 Ett öppnare bidragssystem

SFHM tillstyrker förslaget. Det bör inte ankomma på regeringen att årligen i regleringsbrev besluta om vilka enskilda museiverksamheter som ska vara berättigade att söka bidrag. Regeringen bör i förordning ange syfte med bidraget samt vissa kriterier. Därefter bör det vara ett myndighetsansvar att tillämpa förordningen. SFHM har lämnat ett förslag till modell i budgetunderlaget för 2013-2015, vilket också Statskontoret hänvisar till som en lämplig utgångspunkt.

Avsnitt 5.2.5 Förändrad bidragsförordning

SFHM tillstyrker förslaget delvis. SFHM är positivt till att statens syfte med bidragsgivningen framgår av förordningen samt vilka kriterier som bör ligga till grund för urvalet av bidragsberättigade museer. Däremot bör inte särskilda krav på

regional och lokal medfinansiering uttryckas i förordningsform. Dels finns det, som framkommer i rapportens avsnitt 3.6, flera olika sätt för hur museerna i praktiken kan erhålla kommunalt stöd, dels skulle vissa museer falla helt utanför som t ex Hemvärnsmuseet som drivs av Rikshemvärnsrådet och inte har någon kommunal koppling alls. Ett alternativ kan vara att i förordningen uttrycka att graden av lokal och regional medfinansiering ska beaktas i samband med prövning av bidrag.

Beslut i detta ärende har fattats av överintendent Staffan Bengtsson efter föredragning av kanslichef Carl Zarmén. I beredningen av ärendet har även biträdande kanslichef Erik Broberg samt avdelningschef Magdalena Lundgren deltagit.

Staffan Bengtsson
Överintendent

Carl Zarmén
Kanslichef SMHA